

CHANTAL KESTELOOT

«Au nom de la Wallonie et de Bruxelles français. Les origines du FDF»

Bruxelles, Complexe/CEGES, 2004, 376 p.

Ongeveer 30 jaar geleden schreef Aristide Zolberg het artikel *The making of Flemings and Walloons : Belgium 1830-1914*. De bijdrage verscheen in the *Journal of Interdisciplinary History*⁶, maar kreeg niet de aandacht die het verdiende. Eerst veel later zou het constructivistische model met betrekking tot nationale identificatie en natievorming het paradigma bij uitstek worden. Identificaties waren dynamisch en veranderlijk in plaats van statisch en als het ware aangeboden zoals de essentialistische school het stelde. Om dat laatste met een Vlaams voorbeeld te illustreren : “Wees Vlaming dien God Vlaming schiep”. Volgens de constructivistische visie daarentegen hadden nationale elites via onderwijs, legerdienst, massamedia... een collectieve identificatie aangebracht, daartoe het verleden heruitvindend en herinterpreterend, symbolen recupererend en wisselend invullend. Meestal gebeurde dat echter niet op een willekeurige wijze en speelden protonationale factoren een belangrijke rol. Van belang was ook hoe daarop ‘van onderuit’ werd gereageerd.

Wat de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging betreft, is het constructivistische model vrij algemeen aanvaard. Aan Fransstalige kant is meer discussie, zeker sinds de

publicatie van de *Encyclopédie du Mouvement wallon* in 2000-2001. Daarin zou te veel het beeld worden bevestigd van een etnisch Vlaanderen tegenover een civiel Wallonië, van een Waals staatsburgerlijk regionalisme tegenover een Vlaams etnisch nationalisme⁷. Chantal Kesteloot liet zich in die discussie niet onbetuigd en beheerst de theorievorming rond natievorming en nationalisme. Ze is ook voor een Nederlandstalig publiek geen onbekende, o.m. omdat zij in de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* uit 1998 het lemma “Waalse Beweging” behandelde⁸.

Het was dus uitkijken naar de publicatie van haar proefschrift, in 2001 verdedigd aan de ULB. Dat is nu gebeurd, onder de titel *Au nom de la Wallonie et de Bruxelles français. Les origines du FDF*. De titel geeft perfect de inhoud van dit uitstekend boek weer. In essentie gaat het om de wijze waarop die nieuwe Brusselse Franstalige identiteitspartij, het in 1964 opgerichte *Front démocratique des Bruxellois de langue française*, erin slaagde de krachten te bundelen van zowel het francofone Brusselse establishment als de Brusselse tak van de Waalse beweging. Daartoe ruilde de Brusselse tak van de Waalse beweging, “*Wallons en exil*”, etnische solidariteit in voor taalsolidariteit. De auteur analyseert dat proces in zes hoofdstukken : *Avant 1914 : la mise en place du décor*; *Liberté linguistique – Derniers espoirs (1919-1929)*;

6 ARISTIDE ZOLBERG, “The making of Flemings and Walloons : Belgium 1830-1914”, in *The Journal of Interdisciplinary History*, V, n° 2, 1974, p. 179-235.

7 MAARTEN VAN GINDERACHTER, “L’introuvable opposition entre le régionalisme citoyen wallon et le nationalisme ethnique flamand. À propos de l’*Encyclopédie du Mouvement wallon*”, in *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, nr. 13/14, 2004, p. 67-96.

8 CHANTAL KESTELOOT, “Waalse beweging”, in *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, 1998, p. 3.635-3.651.

La fin des illusions (1929-1940); *La Seconde Guerre mondiale : l'affirmation wallonne; Un mouvement sous étroite surveillance* (1944-1960); *L'émancipation* (1960-1965). De einddatum 1965 is de eerste participatie van het FDF aan verkiezingen. Daarna volgen nog sterk onderbouwde conclusies rond een aantal krachtlijnen en vraagstellingen.

Voor de eerste keer werd de Waalse beweging in haar complexiteit op een scherpzinnige wijze onderzocht: de relaties tussen de Vlaamse tak, de Brusselse tak en de Waalse tak van de Waalse beweging, en hoe uiteindelijk alleen deze laatste tak overbleef. Het vernieuwende van Chantal Kesteloots onderzoeksresultaten zit niet zozeer in het loslaten van de Vlaamse tak naar aanleiding van de taalwetgeving van de jaren 1930: de optie van de Waalse politieke elite voor “*le droit du sol*” en de weigering om taalminoriteiten te erkennen uit schrik voor de Vlaamse katholieke taaleilanden in Wallonië, het discours rond de “*âme wallonne*” als legitimering voor een etnische geslotenheid. Wel is er Kesteloots meesterlijke analyse van de relaties tussen de Waalse en de Brusselse tak van de Waalse beweging, tegen een wijzigende achtergrond en met als andere actoren de Brusselse francofonie en de Vlaamse beweging. Terecht wijst Kesteloot erop dat de “*âme wallonne*” nauw aansluit bij het romantisch nationalisme en essentialisme van Johann Gottfried von Herder, met name de aangeboren specificiteit van elk volk via de taal. In die zin kan de “*âme wallonne*” ook worden gezien als de tegenhanger van wat lange tijd de slogan van de Vlaamse beweging is geweest, met name ‘De taal is gans het volk’. Aan Waalse kant werd opgelegde

tweetaligheid dan ook gezien als een vorm van denationalisering en verbastering. Zoals François Bovesse het in 1928 formuleerde: “*Merci ! Non merci ! Nous ne voulons pas du bilinguisme. Nous entendons en préserver notre race. Nous voulons rester obstinément nous-mêmes*” (p. 63).

De vorming van de Brusselse tak van de Waalse beweging vertoont kenmerken die eigen zijn aan elke grootschalige migratie. Vele duizenden Walen (over de hele periode op ongeveer 8.000 à 12.000 geschat), die om professionele redenen naar Brussel waren uitgeweken, wilden in Brussel vasthouden aan hun Waalse afkomst, bleven zich in de eerste plaats Waal voelen en beschouwden zichzelf als Walen in ballingschap. Geconfronteerd met de vervreemding van de hoofdstad verenigden zij zich, op zoek naar geborgenheid, in culturele regionale kringen. Tevens herdachten zij hun afkomst via symbolen: de cultus van “*la petite patrie*”, met o.m. de viering van het *Fête de la Wallonie* en een hommage aan de “*Terre wallonne*”. Hoewel organisatorisch gescheiden, vormden zij ook een voedingsbodem voor de publiek agerende *Ligues*. Die *Ligues* hadden hun vijand gevonden in de Vlaamse beweging die de eerste taalwetten afdwong, waardoor de culturele hegemonie van het Frans werd aangetast en vooral het taalmonopolie inzake jobs. Het was dus niet verwonderlijk dat de Waalse beweging in Vlaanderen en in Brussel ontstond, om later Luik als centrum te krijgen. Dat zou aanleiding geven tot een zeer lange concurrentiestrijd over het leiderschap en over de oriëntering van de Waalse beweging.

Bij de Waalse tak zou zich, in de woorden van Chantal Kesteloot, een “*bruxello-*

phobie” ontwikkelen : Brussel gezien als “*une cité sans âme, une ville bâtarde... pas d’identité... cité des métis*”. Brussel was verdacht omwille van zijn centraliserende functie, zijn *âme belge*-unitarisme en zijn verbasterende tweetaligheid. Later, bij de neergang van de Waalse industrie, kwam daar de aansprakelijkheid bij van de in Brussel gevestigde *haute finance*, evenals de politieke verantwoordelijkheid van “*l’État belgo-flamand*”. In de Waalse congressen vertoonden zich dan ook reeds vrij vroeg spanningen. Moest Wallonië zich in de eerste plaats bekommeren om de belangen van alle francofonen in België of om de belangen van Wallonië zelf ? Zo lang mogelijk probeerde men alle belangen te vrijwaren. De historische keuze gebeurde echter in 1929-1932. Eerst en vooral in de nationale arbeidersbewegingen (wat de auteur qua theorievorming iets meer had kunnen belichten). Toen voltrok zich snel de evolutie van een Franstalig België naar een ééntalig regionalisme. Dat had drie verregaande effecten : de vastgestelde ééntaligheid van Wallonië, die voortaan ook diende als ruimtelijk referentiekader; het opgeven van de Vlaamse tak “*donnant donnant*”; het voor het hoofd stoten van de Brusselse tak omdat in Brussel zowel qua bestuur als qua onderwijs tweetaligheids-criteria waren aanvaard. Wat het bestuur betrof, ging het niet zozeer om de ministeries (tweetaligheid van de dienst, maar ééntaligheid van de ambtenaren), dan wel om de Brusselse gemeenten. De toepassing van de taalwetten liet in Brussel echter veel te wensen over, o.m. omdat de gemeenten in handen van een francophone politieke klasse waren en de francophone bureaucratieën in de ministeries aan *in-fighting* deden. Al bij al bleef de reactie dus beperkt.

De auteur besteedt veel aandacht aan al de organisatievormen die in Brussel tot stand kwamen : aan hun evolutie; aan het profiel van hun aanhang (witteboordenmilitanten, zoals bij de Vlaamse beweging), als een essentieel stedelijke beweging; aan het permanente gebrek aan mobiliseringskracht (weinig greep op de politieke partijen via voorkeurstemmen en mislukking van aparte Waalse lijsten) en dat zowel om externe als interne redenen. Nog moeilijker werd het voor de Brusselse tak toen bij de Waalse tak – vanuit de minoriseringsvrees – de idee van federalisme aan kracht won: met twee dan of met drie ? En Brussel mocht in die dynamiek geen obstakel vormen.

“*Une oasis wallonne en terre bruxelloise*” is een van de ondertitels (p. 51). Het geeft goed de situatie weer. Identificaties voltrekken zich op basis van “*nous et les autres*”. De anderen waren op dat moment zowel de Vlamingen als de francofonen. Met die laatsten hadden de Brusselse Walen wel de taalgrievens gemeen, maar niet het gevoelsmatige Waal-zijn en dat was wat zij wilden blijven : “*des Wallons ... de Bruxelles*”. Dat verklaart hun hoop op een doorgedreven verfransing van Brussel. Kon het geen Waalse stad zijn, dan toch een verlengstuk van Wallonië. Bovendien was tweetaligheid dan niet meer aan de orde. Ter verdediging rekenden de Brusselse Walen op de grote broer uit Wallonië. De retoriek was : viel het eerste front Vlaanderen, daarna het tweede front Brussel, dan stond Wallonië hetzelfde lot te wachten. De resultaten vielen dus tegen. In de kritiek op de taalwetgeving van 1932 m.b.t. Brussel zat een zekere logica. Waarom moesten de Walen in Brussel Nederlands leren en in Wallonië

niet? Waarom konden zij niet zoals in Wallonië als ééntalige burgers leven? Daarna stelde zich de vraag welk statuut Brussel in geval van federalisering moest krijgen. Was er sprake van een aparte Brusselse identiteit? Of ging het om een Vlaamse en een Waalse subnationaliteit als migranten of afstammelingen van migranten? De auteur gaat uitgebreid op de geformuleerde ontwerpen in, de belangenbehartiging erachter en de spanningen er rond, vooral tussen Brussel en Luik.

Uiteindelijk zou André Renard in november 1961 mee zijn gewicht in de schaal werpen: federalisering met drie, de dringende nood aan een Brusselse beweging voor federalisme waarmee hij kon samenwerken en wat de verdwijning van het wallingantisme in de hoofdstad impliceerde. Voorafgaand was er de koningskwesitie geweest en de winterstaking van 1960-1961, met als gevolg dat voor het eerst de Waalse beweging een soort massafase kende. Daarnaast waren er de Vlaamse marsen op Brussel in 1961 en 1962, vervolgens de wetgeving van Hertoginnedal in 1963, waardoor de francophonie zich voor het eerst echt bedreigd voelde. In tegenstelling tot 1932 werd het die keer ernst met de toepassing van de taalwetgeving, zowel in de ministeries als in de Brusselse gemeenten, terwijl de grenzen van de Brusselse agglomeratie werden vastgelegd. Het tweetalige karakter van de hoofdstad werd dus hard gemaakt. Dat verontrustte de Brusselse francophonie ditmaal ten zeerste, terwijl de Brusselse Walen evolueerden tot Brusselaars van Waalse origine en zich identitair dus bijstuurden: de overgang van etnische solidariteit naar taalsolidariteit. Dat vergemakkelijkte de toenadering tot de nieuwe bondgenoten: francofone

unitaristen bevreesd voor federalisme en inwoners van de Brusselse periferie. Er was dus een gemeenschappelijk Franstalig bewustzijn gegroeid. Enerzijds voelde men de druk vanuit Vlaanderen, anderzijds vond men dat de Franstalige politici het lieten afweten. (Meer aandacht had de auteur kunnen besteden aan het integratieproces van de BSP vanaf 1961). De weg was nu vrij voor een Franstalige identiteitspartij, opgericht op 11 mei 1964: het *Front démocratique des Bruxellois de langue française*.

Chantal Kesteloot heeft ook veel oog voor de wij-zij tegenstelling in de opbouw van een identificatie, de evolutie in dat vijandbeeld en de uitgroei ervan tot een collectief stereotype. Tegenover de Vlaamse eisen werd eerst de cultus van 1830 gesteld, waarbij de Vlaamse beweging de plaats van Willem I innam. Na de collaboratie tijdens de Eerste Wereldoorlog en de Tweede Wereldoorlog volgde de stigmatisering van de hele Vlaamse beweging en bij uitbreiding soms zelfs tot Vlaanderen, geïdentificeerd met landverraad en collaboratie. Dat stond in tegenstelling tot het Wallonië van het verzet en "*l'esprit, francophone et libre, de Bruxelles*" (p. 297). De negatieve beeldvorming van de Vlaamse beweging als een beweging van extreem-rechts was zelfs zodanig geïnterioriseerd dat de Walen en francofonen van Brussel er tijdens de Vlaamse marsen van 1961 en 1962 diep van overtuigd waren dat alle defilerende Vlamingen nazi's waren (p. 295).

Chantal Kesteloot heeft op een zeer verhelderende wijze al die identitaire mechanismen blootgelegd en percepties alsook retoriek gedeconstrueerd. Zelf geeft ze verdere velden van onderzoek

aan. Intussen heeft Jan Fransen met zijn doctoraal proefschrift aan de VUB in 2002, *Feestdagen en nationaliteiten : een constructivistisch onderzoek naar de vorming en legitimering van Vlaamse, Waalse, Franstalige en Brusselse identiteiten in Brussel 1945-1993*, voor een waardig vervolg gezorgd.

Harry Van Velthoven